

A populizmus „végtelensége”

Paár Ádám történész és politológus. Mindez igen szerencsés együttállás, hiszen mára fontos alaptétellé vált a főáramú politikatudományban is az, ami mindig is magától értetődő volt a kritikai társadalomtudományokban, vagyis hogy a kortárs populizmus nem érthető meg annak történeti gyökerei nélkül. Egyetértve idézhetjük a szerző jogos felháborodását: „Bevallom, elegendő lett a mai, mindent a jelenből megmagyarázni kívánó populizmus-diskurzusból” (12.). Paár éppen ezeket a történeti gyökereket kutatja rendkívüli alapossággal, és kutatásai nemcsak a történelemtudomány szempontjából, hanem széleskörűen, a populizmussal foglalkozó társadalomtudomány vonatkozásában jelentenek fontos eredményeket. A szerző régóta foglalkozik a populizmus hazai és külföldi eszmetörténetével, a populizmusnak a populáris kultúrában való jelenlétével; ezeknek a vizsgálódásoknak jó arányérzékkel összeállított, olvasmányos stílusban megírt lecsapódása legfrissebb munkája.

A könyv felépítése jól követhető, tükrözi és szintetizálja azt, ahogyan a szerző korábbi munkáiban felépítette saját populizmuskutatásait. A bevezetést az *Adalékok a populizmus historiográfiájához* című rész követi, amely történelem- és politikatudományi szempontból helyezi el a munkát a hazai szakirodalomban, illetve megalapozza azt a nagyon fontos vállalást,

amely álláspontom szerint a kötet egyik legfontosabb üzenete: a parttalanná és pejoratívá vált populizmus egyfajta tudományos rehabilitálását (42.). Ezt követi a legfontosabb fejezet: az amerikai populizmus történeti és komplex vizsgálata a farmermozgalmak és az Amerikai Néppárt története rekonstruálásának segítségével. Ez a rész mind történelemtudományi, mind politikatudományi szempontból e munka megkerülhetetlen hozzáadott értéke a hazai szakirodalomhoz, mivel az eddigi legteljesebb és legsokszínűbb összefoglalása annak, hogy valójában mit is jelent a történeti értelemben felfogott populizmus az Egyesült Államokban. A könyv harmadik része kinyitja a témát az amerikai agrárpopulista mozgalom és a magyar populizmus eszmétörténeti rokonságának irányába. Ez a terület nagyon fontos a hazai populizmuskutatások szempontjából, a szerző egyrészt támaszkodik is a meglévő hazai eredményekre, másrészt tovább is gondolva azokat, foglalkozik az újkonzervatívizmussal, a szövetségi és agrárius mozgalmakkal, Jászi „liberális szocializmásával”, a népi írókkal és a Magyar Demokrata Fórummal. Végül a kötetbe kerül az a témakör is, amely az amerikai populizmus kutatása mellett a leginkább a szerzőhöz köthető a populizmus hazai szakirodalmában és tudományos ismeretterjesztő vizsgálatában: a populizmus megjelenése a populáris kultúrában. Ez utóbbi három kapcsolódó, utópisztikus regény keretében kerül bemutatásra. A könyv különböző részei együtt és külön is használhatók a hazai felsőoktatásban a populizmussal foglalkozó kurzusok irodalmaként, olvasmányos stílusa pedig azt is lehetővé teszi, hogy a téma iránt érdeklődő olvasók haszonnal forgassák, ha a populizmus történetével és annak napjainkra vonatkozó relevanciájával, azaz a populizmus „végtelenségével” kapcsolatos munkára kíváncsiak.

A kötet szerkezetének, érdemeinek és használhatóságának bemutatása után érdemes három olyan központi témakört kiemelni, amelyek fontos hatással lehetnek a populizmussal foglalkozó hazai kutatásokra: (1) a populizmus történetiségének, történeti gyökereinek komparatív vizsgálata; (2) a populizmus és a rasszizmus problematikája; (3) a populizmus mint reakció a kapitalizmus különböző formáira.

E könyv egyik legjelentősebb érdeme az, hogy Paár nem pusztán a populizmust akarja tudományos szempontból rehabilitálni, hanem összehasonlító vizsgálattal igazolja is azt, rávilágítva arra, hogy közép-kelet-európai szempontból miért elengedhetetlen az amerikai „öspopulizmus” vizsgálata. Ezt a projektet a szerző vállaltan nem szűkíti le a történelemtudomány aspektusaira, hanem egy sokkal szélesebb perspektívát vázol fel: „A politológusoknak is meg kellene fontolniuk, hogy: lehet-e beszélni és írni egyforma értelemben populizmusról Nyugaton és a mi régióinkban.” (40.) De mégis miért lehet jelentős a több mint száz évvel ezelőtt kibontakozó tengeren túli populizmus számunkra? Egyrészt azért, mert ahogyan Paár is kimutatja, az észak-amerikai és a hazai populizmusok nagyon hasonló jelenségekre próbáltak meg sok szempontból különböző, de a populizmus mint közösségteremtő erő szempontjából nagyon is hasonló válaszokat adni. A szerző szerint „az észak-amerikai agrárpopulizmus hazai kutatása [...] rögvest értelmet nyer, ha azt nem önmagában vizsgálom, hanem belehelyezve azoknak a korszakoknak és mozgalmaknak a középpontjába, amelyek inspirálták az egymást követő európai és magyarországi reformer hullámokat”. (13.) A különféle populizmusokban ez a korszak pedig a következőképpen ragadható meg: „Az agrárius rétegek védelme, az állami szociálpolitika követelése, a szövetkezeti mozgalom pártolása-ösztönzése révén a mezőgazdasági népesség támogatása közös pontokat kínál a populizmus és a magyarországi agrárius újkonzervatív mozgalom tanulmányozása között. A polgári radikalizmussal a társadalmi víziót illetően a kisbirtokos-kistulajdonosi Magyarország eszméje köti össze az észak-amerikai agrárpopulizmust”. (14.) Másrészt amiatt is perspektivikus ez a kutatási szempont, mert a modern populizmus meglehetősen negatív megítélését a szakirodalom és a közbeszéd hajlamos kiterjeszteni a történelmi populizmus kategóriára: ezt nevezhetjük antipopulizmusnak. Paár is utal arra, hogy a főáramú gondolkodás már igen régóta vallja ezt a felfogást, többek között Richard Hofstadter *The Age of Reform* című könyvében úgy jellemezte a populizmust, „mint a vidéki Amerika sértődöttsége” (29.). Ez a prekoncepció alaposan meghatározza a hazai populizmuskuta-

tásokat is, és Paár kötete történelmi szempontból cáfolja ennek létjogosultságát.

A szerző kíméletlenül rávilágít az amerikai populista mozgalmat történelmileg és a kialakuló globális kapitalizmus (az Egyesült Államok többek között úgy válhatott a kapitalizmus centrumországává, hogy óriási tömegek indultak meg az „óvilágból” boldogulást keresve, ugyanakkor a nagytőkések sohasem láttott kizsákmányoláson alapuló csapdájával szembesültek) szempontjából meghatározó rasszizmus problematikájára. Bemutatja az agrárpopulista mozgalmat terhelő rasszizmus két fő forrását: az egyik a bevándorlókkal szembeni, a másik az afroamerikai lakossággal szemben megnyilvánuló gyűlöletből táplálkozott. Rávilágít arra, hogy „[n]emcsak a konzervatívok, hanem a liberálisok, sőt sokszor a munkásszervezetek is ellenségesen fogadták a bevándorlókat. Ami sajnós logikus volt, hiszen a nagytőke fölhasználhatta sztrájktrőrként a képzetlen bevándorlókat, akik hajlandók voltak dolgozni az amerikai szakképzett munkásság bérszínvonalánál alacsonyabb bérért [...] Amerikai középosztálybeli szociáldarwinisták, nativista, antiszemita, katolikusellenes mozgalmak és amerikai munkásszervezetek egy platformra kerültek a tömeges bevándorlás elutasításában”. (59.) A populista mozgalom sikere szükségképpen korlátozott volt, hiszen nem alakulhatott ki egy, a társadalmat átható szolidaritáson alapuló összefogás. Ennek fő oka az volt, hogy a déli farmerek, akik mozgalmi szempontból a mozgalom gerincét és szívet jelentették, gazdasági szempontból ugyan szembekerültek az északi nagytőkével és a déli rabszolgatartó nagybirtokosokkal, de egyúttal nem tudtak megszabadulni a korszak társadalmának rasszista kényszereitől: „A déli »fehér« földművesek bizonyos fokig áldozatai voltak az északi politikusoknak, ám többségük nehéz szociális helyzetében sem jutott el a feketékkel való szociális és gazdasági együttműködés gondolatáig, hanem kiszolgáltatták magukat a legreakciósabb fajvédő ideológiának.” (87.)

Itt érünk el a szerző által felvetett – álláspontom szerint – legfontosabb, további kutatásokat lehetővé és egyúttal szükségesé tevő aspektushoz: jól látható, hogy az előbbi két szempontot (a populizmus mint hasonló társadalmi reakciók halmaza, a

rasszizmus problematikája) a kialakuló globális kapitalizmus mozgatja, határozza meg. Én magam a történeti populizmust a kialakuló globális kapitalizmus viszonyrendszereiben helyezem el és vizsgálom. Az amerikai és magyarországi történeti populizmus (ki)alakulása azt mutatja, hogy a kapitalizmus fő (akkor leendő) centrumországában és tradicionális (fél)perifériáján hogyan szenvednek a társadalmak tagjai a nagytőkések és a kapitalizálódó állam együttes elnyomásától, és mindegyik milyen reakciókat adnak. Az amerikai populizmus ideológiai szempontból nagyon sokszínű volt, de ahogyan Paár többször is hangsúlyozza, mindig is volt benne egy baloldali, szociális és emancipatorikus tartalom (25., 32.) (több szempontból azt a szerepet töltötte be, mint a klasszikus szociáldemokrácia Európában). Hazánkban is megfigyelhető a populizmus eszmei sokszínűsége, valamint az is, hogy mivel kialakult a klasszikus szociáldemokrácia, majd pedig a kommunista mozgalom is, ezért sok szempontból ezek a baloldali irányok viszik tovább a populista hagyományt, a kapitalizmus- és rendszerkritikus örökségét. A populizmus vizsgálatában korszakunk szempontjából az egyik legfontosabb kutatási és társadalmi kérdésnek azt tartom, hogy a populista mozgalom kortárs felpezsdülése során miért erősödött meg a populizmus jobboldali-konzervatív jellege, a benne inherens módon jelen lévő rasszizmus, és mindezzel párhuzamosan hogyan sodródik át a populizmus klasszikus agrárius-munkás háttérzuga igen gyakran az autoriter jobboldalra. Ezeknek a kérdéseknek a megválaszolásához a legfontosabb kiindulópontok megtalálhatóak a kötetben.

Antal Attila